
***Genius loci* w dawnych ogrodach biskupa Ignacego Krasickiego. Nekropolia lidzbarska jako dzieło sztuki sepulkralnej w krajobrazie miasta.**

Projekt uczytelnienia założeń koncepcyjnych i wytyczne do dalszego kształtowania przestrzeni.

dr inż. Marta Akincza, arch. krajobrazu
mgr inż. Urszula Knercer-Grygo, arch. krajobrazu
mgr. Wiktor Knercer, historyk, zabytkoznawca

marzec 2017 r.

Spis treści

HISTORIA.....	3
ANALIZA ŹRÓDEŁ KARTOGRAFICZNYCH.....	4
ANLIZA ZACHOWANIA KOMPOZYCJI.....	9
WYTYCZNE DO DALSZEGO KSZTAŁTOWANIA KOMPOZYCJI CMENTARZA.....	13
GOSPODARKA DRZEWOSTANEM 2017	14
PROJEKT UCZYTELNIENIA KOMPOZYCJI CMENTARZA	16
OPIS OGÓLNY ZAŁOŻEŃ PROJEKTOWYCH	16
WYTYCZNE DO REALIZACJI NASADZEŃ	17
WYKAZ PROJEKTOWANYCH GATUNKÓW	19

ZAŁĄCZNIKI TABELARYCZNE:

Tabela inwentaryzacyjna drzew i krzewów na cmentarzu w Lidzbarku Warmińskim

ZAŁĄCZNIKI GRAFICZNE:

Rys. 1 Gospodarka drzewostanem – skala 1:500

Rys. 2 Projekt nasadzeń uzupełniających – skala 1:500

HISTORIA

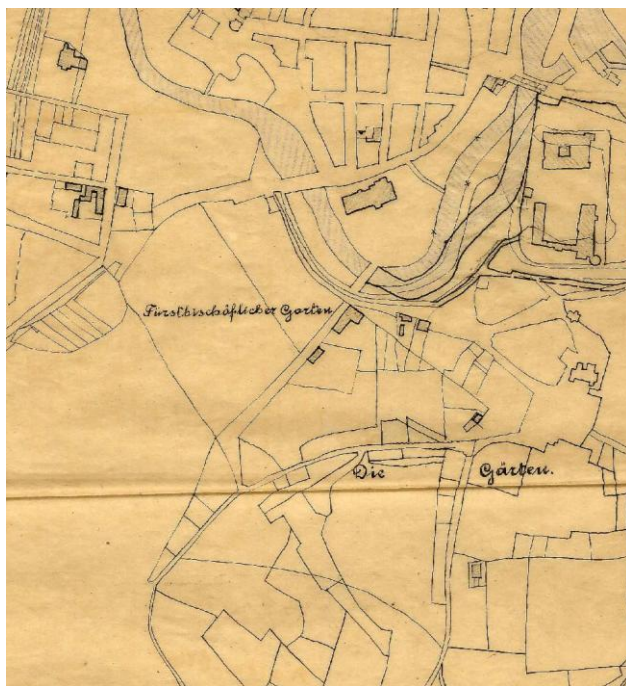
Obszar obecnego cmentarza komunalnego w Lidzbarku Warmińskim jest ściśle związany z historią miasta i regionu. W latach 1764-66 biskup Ignacy Krasicki założył, znany w całej Polsce i północnej Europie, jeden z pierwszych parków o charakterze krajobrazowym. Krasicki zafascynowany był ogrodami angielskimi, romantycznymi. Nie interesowały go pedantycznie uporządkowane ogrody francuskie. W jego ogrodach można było spotkać licznie występujące tulipany, fiołki, goździki, narcyzy, pierwiosnki, liczne gatunki róż, morele, cyprysy, laur królewski, wawrzyny, cedry, winorośle, wiśnie, śliwy, jabłonie, jaśminy, drzewa wawrzynkowe, figowce, drzewa cytrynowe, pomarańcze, brzoskwinie, jabłonie oraz aloes. Rośliny te ściągął z całej Europy m.in. z Londynu, Amsterdamu, Hamburga czy Berlina. Jego ogród był pełen kwietników, uroczych alei, wodotrysków i wodospadów. Znajdowały się tam gaiki z cyprysów, altany, pomniki, efektowne promenady i mosty oraz Oranżeria. Ogrody Ignacego Krasickiego wywierały ogromne wrażenie i przyciągały swoim pięknem oraz kompozycją licznych przedstawicieli magnaterii pruskiej m.in.: Ernsta Ahasverusa Lehndorffa ze Sztynortu. Gościem w ogrodach Krasickiego był również carewicz Paweł Piotrowicz, który zachwycony tym miejscem poprosił o przesłanie mu projektu lidzbarskiego parku. Po wyjeździe Ignacego Krasickiego z Lidzbarka Warmińskiego, park przez pewien czas stanowił atrakcję miasta, jednak wkrótce podupadł a rośliny zdziczały.

Miejsce to na nowo odżyło w latach 20. XX wieku. W 1925 roku, miejscowy proboszcz - ksiądz Alfons Bucholz, założył tu cmentarz parafialny. Jego kompozycja bardzo się wyróżnia w skali regionu, gdyż nawiązuje do idei ukształtowanych w wyniku reform, które spowodowały powstanie nowej koncepcji cmentarza-parku. Teren cmentarza położony jest na zróżnicowanym pod względem ukształtowania terenie o sporych deniwelacjach. Dominantę stanowi wzgórze w formie tarasów. Najniżej natomiast, położone są obecnie podmokłe misy dawnych stawów parkowych, przez które przepływa strumień. Kompozycja parku oparta jest na kilku kręgach otaczających wzgórze, połączonych następnie układem alej, wysadzonych drzewami różnych gatunków m.in.: brzozą, lipą, żywotnikiem. Układ przestrzenny cmentarza jest czytelny, choć miejscami zaburzony niewłaściwie usytuowanymi grobami. Pochówki w świetle alej, częściowo zasypane stawy. Architekturę cmentarza wzbogaca droga krzyżowa zaprojektowana przez F. Drexlera z Monachium w 1927 roku, której poszczególne stacje zlokalizowane są wśród alei i szpalerów.

ANALIZA ŹRÓDEŁ KARTOGRAFICZNYCH

Zachowane materiały źródłowe przedstawiające układ kompozycyjny dotyczą przede wszystkim okresu już po zastosowaniu kompozycji cmentarza, której fragmenty możliwe są do odczytania obecnie.

Najstarsze z analizowanych źródło, którym jest mapa katastralna z 1848 r. przedstawia lokalizację terenu oznakowanego jako "Ogród Ksiąząt Biskupich". Trudno jest dyskutować o granicach tych ogrodów w kontekście obecnych podziałów ewidencyjnych. Porównując układ drogowy z mapy katastralnej z układem drogowym pojawiającym się na późniejszych mapach oraz obecnie, a także oznakowane na niej budynki istniejące do dzisiaj, można założyć, iż wspomniane Ogrody Ksiąząt Biskupich zajmowały teren wokół oranżerii. Cmentarz wtedy nie istniał, na pewno nie w swojej obecnej funkcji. Można także przypuszczać, iż rozciągały się one, te ogrody, dalej. Za teorią tą przemawia fakt, iż nie został oznakowany budynek oranżerii. Możliwe zatem, iż dalsza część ogrodów nie została naniesiona.

Ryc. 1 Fragment mapy katastralnej z 1848r., ostatnia aktualizacja - 1913 r.

Niemiecka mapa Urmestischblatt wykonana w połowie XIX wieku, czyli w okresie powstawania również mapy katastralnej, przedstawia szerszy zakres ogrodów a w nim między innymi schematyczny układ komunikacyjny. Istotne w tym schemacie jest zarysowanie osi w kierunku oranżerii i zamku oraz okrągłej przestrzeni z zaznaczonym budynkiem. Najprawdopodobniej jest to wzgórze wykorzystane później jako końcowa stacja zaprojektowanej drogi krzyżowej. Dokładność odwzorowania niektórych elementów na tej mapie jest znikoma.

Dotyczy to zarówno budynków jak i układu drogowego. Można zatem założyć, iż kompozycja i obszar terenu obecnego cmentarza są tylko zasygnalizowane a najistotniejszym w przypadku ogrodów jest ich lokalizacja oraz osiowość.

Ryc. 2 Fragment niemieckiej mapy topograficznej - Urmesstischblatt nr 551 z połowy XIX wieku - fotografia

Ostatnia z przedwojennych map to Messtischblatt – niemiecka mapa wojskowa, której stopień odwzorowania jest dość dokładny. W tym konkretnym przypadku widoczny jest układ kompozycyjny istniejącego już cmentarza. Mapa powstała w 1932 roku, czyli po jego założeniu. No i tutaj możemy już z całą pewnością stwierdzić, iż zakomponowany układ cmentarza był powiązany z budynkiem oranżerii oraz kościoła. Centralny plac z pomnikiem lotnika stanowił punkt wyjściowy dla dwóch osi. Pierwsza z nich prowadziła na oranżerię i zamknięta była budynkiem kościoła. Druga prowadziła na wzgórze ze sceną ukrzyżowania, przy czym jej formalnymi zamknięciami z jednej strony była rzeźba na wzgórzu a z drugiej rzeźba piety umiejscowiona za placem centralnym, nad grota. Mapa ta jest również schematem, choć dość dokładnym. Brakuje jej niuansów widocznych na projekcie oraz czytelnych w zachowanych elementach układu, takich jak aleja brzozowa, niegdyś dwurzędowa lub poszczególne fragmenty geometrycznego podziału przestrzeni. Niemniej jednak dokładnie wyznacza granice terenu a także informuje o granicy wewnętrznej oddzielającej funkcję cmentarną od parkowej.

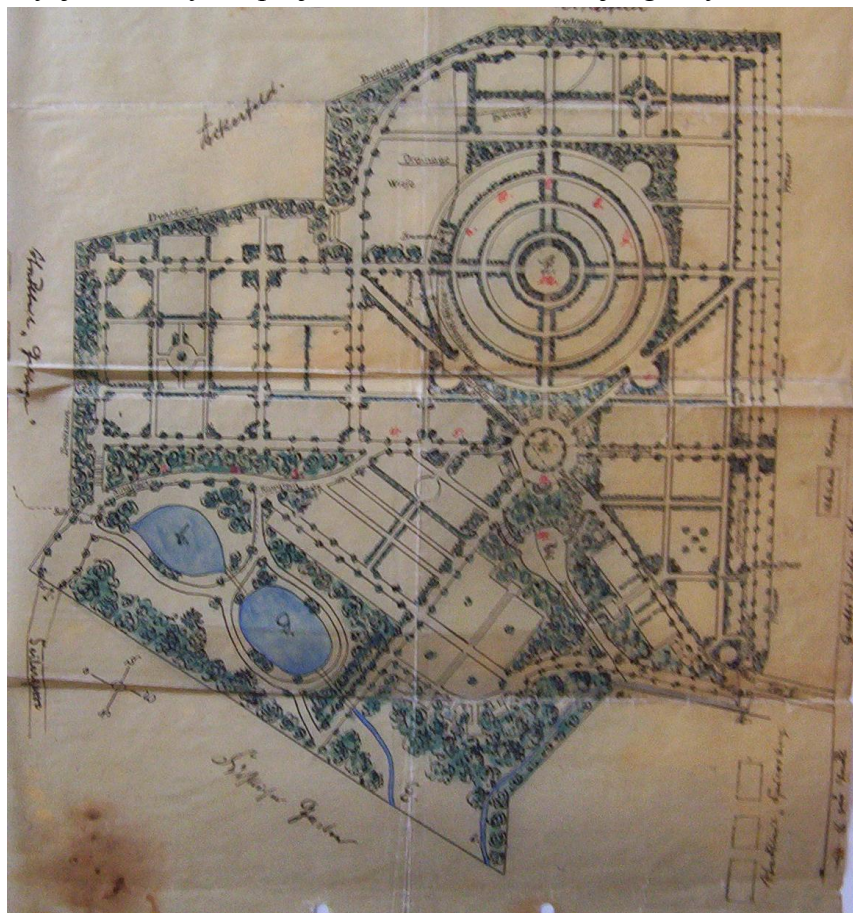

Ryc. 3 Fragment niemieckiej mapy topograficznej - Messtischblatt nr 1889 z 1932 r.

Ryc. 4 Podkreślony układ drogowy, granice cmentarza oraz staw. Na podstawie mapy Messtischblatt.

Analiza zachowanego projektu cmentarza pokazuje szczegółowe rozwiązania kompozycyjne. Widoczne są na nim poszczególne aleje i szpalery, place, kwatery nagrobne, grupy zakrzewień, elementy drogi krzyżowej. Projekt jest mało czytelny – jest to jedynie fotografia, która nie pozwala na odczytanie napisów czy poszczególnych oznaczeń. Wyraźnie jednak widoczne jest kompozycyjne połączenie cmentarza z terenem wokół oranżerii. Rysunek projektu obejmuje jedynie obszar cmentarza dochodząc do terenu widocznego na pozostałych mapach a będącego granicą tych dwóch przestrzeni. W jej pobliżu zaprojektowane były dwa stawy, przez które przepływa struga kontynuując swój bieg w kierunku zachodnim. Stawy znajdują się w pobliżu połączenia komunikacyjnego z terenem oranżerii. Od strony granicy północnej (oranżeria) i wschodniej (ob. ul. Grunwaldzka) widoczne są napisy o obecności ogrodów. Przy czym ich rodzaje nie są możliwe na tej kopii do rozszyfrowania. Północno-wschodni narożnik cmentarza stanowi grupa zieleni o charakterze swobodnym z przepływającymi jej terenem dwiema strugami. Znajduje się tam wąwóz przechodzący w teren otaczający oranżerię i u jej podnóża. Na projekcie wycięty jest on po granicy ewidencyjnej cmentarza jednakże istniejące w tym miejscu oznaczenie literowe może wskazywać na fragment większej kompozycji. Niestety, na projekcie nie ma widocznej legendy.

Ryc. 5 Projekt cmentarza w Lidzbarku Warmińskim; źródło nieznane, zbiory własne

Jedyna dostępna fotografia archiwalna z cmentarza przedstawia widok z Golgoty w kierunku rzeźby z pietą. Niestety ujęcie nie pozwala na zapoznanie się z osią widokową w kierunku oranżerii. Widzimy jednak masyw zieleni drzewiastej w tamtym kierunku.

Ryc. 6Widok z Golgoty na Pietę. Widoczne tarasy. Fotografia starej widokówki. Stan z ok. 1935 r.

ANLIZA ZACHOWANIA KOMPOZYCJI

Brak właściwej opieki w latach minionych doprowadził do likwidacji zdecydowanej większości dawnych pochówków, zniekształcenie miejscami dawnego układu przestrzennego oraz zaniedbania drzewostanu. Dopiero ostatni kilkuletni okres zaowocował skupieniem uwagi na prawidłowej gospodarce drzewostanem oraz jego zachowaniu.

Na terenie cmentarza dominującym gatunkiem jest żywotnik zachodni, który stanowi 18% całej zieleni. Następnymi gatunkami, występującymi w dużych ilościach są kolejno: lipa drobnolistna (17%), brzoza brodawkowata (16%), grab pospolity (13%), klon pospolity (9%) oraz lipa szerokolistna (4,5%). Na cmentarzu występują pojedyncze egzemplarze starodrzewu oraz wyrosniętego samosiewu, a także kilka skupin wyrosniętych krzewów i drzew ukształtowanych w formy żywopłotowe, które mają wpływ na całą kompozycję. Licznie występującymi gatunkami są również: świerk pospolity, dąb czerwony oraz brzoza omszona.

Analizując układ przestrzenny cmentarza, wśród istniejących nasadzeń wyodrębniono zachowane układy alejowe, szpalery oraz inne nasadzenia kompozycyjne. Niektóre spośród alei wciąż pełnią swoją funkcję komunikacyjną a części funkcji tej pozbawiono poprzez zagospodarowanie ich obszaru nowymi nagrobkami. Kolejno wyróżniono następujące aleje:

Najdłuższa aleja - brzozowa, prowadząca od północnego wejścia w kierunku południowym, wzdłuż muru.

Kolejnymi alejami są dwie aleje lipowe w części południowej cmentarza, które nie pełnią funkcji komunikacyjnej ze względu na umieszczanie w ich pasach nowych nagrobków.

Następną grupą alei są te odchodzące promieniście od centralnego placu z pomnikiem: aleja lipowa łącząca plac z głównym - północnym wejściem, dwie aleje biegnące od alei brzozowej do placu (lipowa oraz składająca się z trzech gatunków – lipy, klonu i brzozy), aleja brzozowo-lipowa prowadząca od placu w kierunku południowo-wschodnim i aleja brzozowa łącząca plac z wejściem wschodnim

Ostatnią wyodrębnioną aleją jest prostopadła do prowadzącej w kierunku wejścia wschodniego aleja brzozowa.

Kolejnym elementem kompozycyjnym są szpalery pełniące dwie funkcje. Pierwsze to szpalery wzdłuż ciągów komunikacyjnych i są to: szpaler kasztanowcowy, wzdłuż części drogi krzyżowej, podkreślający kolejne stacje drogi krzyżowej umieszczone w tym miejscu; szpaler brzozowy, wzbogacony sporadycznie nasadzeniami z klonu i lipy, wzdłuż drogi prowadzącej przy wschodniej części ogrodzenia cmentarza; oraz szpaler brzozowo-grabowy wzdłuż północnej części cmentarza, częściowo poza jego obecnym ogrodzeniem, stanowiący kompozycyjne zamknięcie wejścia do groty.

Druga wyodrębniona funkcyjnie grupa szpalerów, to nasadzenia wyznaczające niegdyś kwatery cmentarne. Wytypowano trzy grupy tych nasadzeń, wszystkie składające się z żywotnika zachodniego. Pierwsza znajduje się w części południowo-wschodniej cmentarza,

następna grupa znajduje się w części wschodniej cmentarza oraz ostatnia to nasadzenia w części południowej cmentarza, w pobliżu Golgoty.

Do wyróżniających nasadzeń kompozycyjnych zaliczono przede wszystkim poszczególne nasadzenia mające na celu podkreślenie ważnych na cmentarzu punktów lub zamknięcie fragmentu drogi krzyżowej. I tak kolejno wyszczególniono dwie daglezie rosnące przy kaplicy nad grota, o numerach inwentaryzacyjnych **493; 495**, lipy nasadzone półokręgiem przy pomniku lotnika: **573; 574; 575; 576**, oraz dęby przy fragmencie drogi krzyżowej, w części południowo-wschodniej, zaznaczone w tabeli inwentaryzacyjnej numerami: **793; 794; 795**. Ponadto jako wyróżniający się zaznaczono również buk rosnący w części parkowej poza ogrodzeniem cmentarza, o numerze inwentaryzacyjnym **1166**.

Cmentarz w Lidzbarku Warmińskim, pomimo przekształceń, nadal stanowi unikatowy przykład kompozycji przestrzennej dość czytelnej i dobrze zachowanej. Niestety zostały przecięte powiązania kompozycyjne z budynkiem oranżerii i towarzyszącym jej terenom zieleni. Nastąpiło to przede wszystkim za pomocą betonowego ogrodzenia które powstała wzdłuż części granicy północno-zachodniej oraz wzdłuż granicy północno-wschodniej - wspominanej w tekście wielokrotnie granicy podziału funkcyjnego między oranżerią a cmentarzem. Ogrodzenie od strony północno-zachodniej kompozycyjnie odcięło dolinę strumienia płynącego po jego zewnętrznej stronie. Oddzieliło ono również część szpaleru brzożowo-grabowego stanowiącego granicę cmentarza w tym miejscu. Natomiast mur północno-wschodni dokonał większej szkody kompozycyjnej, gdyż przeciął zakomponowaną w tym miejscu oś widokową w kierunku budynku oranżerii. Analizy wszystkich opisanych powyżej graficznych materiałów źródłowych (Urmesstischblatt głównie) pokazały, iż jeszcze przed powstaniem cmentarza jego teren kompozycyjnie był powiązany z terenem oranżerii. Założenie cmentarza uwzględniło oś kompozycyjną zakończoną budynkiem kościoła a widokową na oranżerię z samego centrum cmentarza. Funkcjonalnie powiązanie istniało na pewno od strony wschodniej, gdzie jest obecne również w czasach obecnych. Wspomniana oś widokowa była aleją. Obecnie funkcjonuje jako umowny przebieg nie posiadający swojej kontynuacji w kierunku centralnego placu, drzewa tworzące nasadzenia wzdłuż drogi praktycznie się nie zachowały.

Pomniejsze szkody widokowe nastąpiły na skutek nasadzeń towarzyszącym nagrobkom. Współcześnie nie mają one spójnej kompozycji, bardzo często po macoszemu podchodzą do istniejącej zieleni historycznej nierzadko ją niszcząc.

Fot. 1 Utracono oś widokowa w kierunku oranżerii

Fot. 2 Miejsca pochówku w świetle dawnych alej, część południowa cmentarza

Fot. 3 Fragment północny cmentarza przechodzący w kompozycję krajobrazową towarzyszącą niegdyś oranżerii

WYTYCZNE DO DALSZEGO KSZTAŁTOWANIA KOMPOZYCJI CMENTARZA

- Należy dążyć do odtworzenia głównej alei brzozonej. Tworzące ją drzewa powoli zamierają. Wymagają wymiany. Należy stopniowo wybierać najsłabsze egzemplarze i zastępować je nowymi o dobrze ukształtowanym pokroju, wysokich parametrach jakościowych.
- Należy dążyć do odtwarzania utraconych elementów kompozycyjnych cmentarza takich jak aleje lipowe w południowej części cmentarza.
- Bezwzględnie (!) należy dążyć do odtworzenia osi kompozycyjnej w kierunku oranżerii od placu centralnego. W tym celu powinno się uczynić ciąg komunikacyjny. Na chwilę obecną w większości odcinka tej osi jest to niemożliwe z uwagi na duże zagęszczenie istniejących nagrobków. Docelowo należy dążyć do ich likwidacji – przeniesienie w inną lokalizację. W przypadku zwalniania się miejsca pochówku w tej przestrzeni nie wolno wprowadzać tu nowych nagrobków. Stopniowo należy odnawiać nasadzenia wyznaczające tę oś. W istniejącym murze na przedłużeniu istniejącej tu drogi wprowadzić fragment ażurowej ściany (preferowane metalowe ogrodzenie w kolorze czarnym) w celu uczynienia powiązania z oranżerią oraz otwarcia widoku w jej stronę.
- W przypadku zasadzania wewnątrz kompozycyjnych wysoką roślinnością należy zakazać sadzenia wysokiej roślinności oraz niszczenia istniejącej. Wytyczne do kształtowania zieleni wokół nagrobków powinny obowiązywać wszystkich właścicieli i opiekunów grobów. W celu uniknięcia niszczenia zieleni historycznej należy zakazać stosowania nawierzchni nieprzepuszczalnych wokół nagrobków. Prace związane z kopaniem grobów powinny być sadzone pod nadzorem, najlepiej inspektora ds. zieleni z ramienia zarządu cmentarza.
- Wszystkie elementy kompozycyjne tworzące historyczny układ należy zachowywać i odtwarzać.
- Misy stawów pozostawić bez pochówków w ich przestrzeni. Od strony północno-wschodniej zaczynają stopniowo pojawiać się na brzegach jednego ze stawów. Należy pilnować, by wewnątrz mis było regularnie koszone. Widok na stawy powinien być widoczny z ich brzegów.
- Należy zaprzestać kontynuowania pochówków z uwagi na niszczenie zakomponowanego układu oraz utratę jego czytelności. W momencie zwalniania się poszczególnych lokalizacji należy z miejsc konfliktowych, takich jak światła alej, przenosić nagrobki w miejsca zwolnione. Nowe pochówki można wprowadzać dopiero w momencie odtworzenia utraconej kompozycji oraz pojawienia się lokalizacji umożliwiającej bezkonfliktowe ich dokonywanie.
- Wprowadzić połączenie komunikacyjne z oranżerią od strony północnej w celu spięcia tych dwóch elementów kompozycyjnie i mentalnie w jedno.

GOSPODARKA DRZEWOSTANEM 2017

Podczas aktualizacji inwentaryzacji dokonanej w lutym 2017 roku wytypowano drzewa do leczenia oraz drzewa do usunięcia. Ponadto wyznaczono drzewa wskazujące na pogarszający się ich stan zdrowotny jednakże nie wykazujące konieczności bądź możliwości wykonywania jakichkolwiek zabiegów pielęgnacyjnych. Oznakowano je jako wymagające obserwacji w celu podjęcia decyzji o ich ewentualnym leczeniu lub usunięciu i zastąpieniu nowym nasadzeniem. Ogólny stan drzew na terenie cmentarza nie należy do najlepszych. Dotyczy to przede wszystkim starodrzewu. Mają na to niewątpliwie wpływ trudne warunki siedliskowe w jakich rosną. Kopane groby podcinają systemy korzeniowe, stosowanie nieprzepuszczalnych nawierzchni wokół nagrobków powoduje utrudnione pobieranie wody i powietrza. W okresach przedsięwziętych środki służące do mycia nagrobków powodują podtruwanie roślin. Zauważono, iż wśród tych środków stosowane są również preparaty na bazie chloru. Wszystkie wymienione czynniki mają ogólnie bardzo negatywny wpływ na drzewostan. Jednakże prawidłowo aktualnie prowadzona gospodarka istniejącą roślinnością powoduje, iż większość drzew nie zagraża bezpieczeństwu.

Wytypowano **62 szt.** drzew do poddania podstawowym zabiegom pielęgnacyjnym [**Pz**] – usuwaniu suchych gałęzi, odrostów korzeniowych, usuwania jemioli czy odgruzowaniu podstawy pnia bądź obsypaniu żyzną ziemią odsłoniętych systemów korzeniowych. Są to rośliny zinwentaryzowane pod następującymi numerami: **4, 17, 37, 43, 169, 172, 373, 424, 429, 430, 444, 450, 468, 470, 514, 551, 567, 569, 572, 577, 580, 582, 583, 624, 652, 721, 728, 729, 834, 842, 843, 844, 847, 850, 876, 889, 893, 894, 907, 910, 925, 932, 933, 944, 954, 959, 961, 963, 971, 999, 1000, 1001, 1003, 1008, 1010, 1014, 1056, 1059, 1068, 1080, 1092, 1208.**

Kolejną grupą są drzewa wyznaczone do wykonania na nich specjalistycznych zabiegów pielęgnacyjnych. Zabiegi te dotyczą w większości przypadków założenia wiązań. W jednym przypadku – dęba o nr 793 założenia wiązań przewiertowych, dodatkowo badania specjalistycznym skanerem w celu określenia statyki drzewa oraz możliwości jej utrzymania. Niektóre drzewa wytypowano również do stabilizacji korony. W sumie jest to **50 szt.** oznaczonych w tabeli symbolem **Spz** i zinwentaryzowanych pod numerami: **19, 33, 133, 145, 147, 148, 149, 174, 176, 181, 362, 369, 409, 410, 419, 425, 431, 440, 441, 446, 451, 452, 453, 457, 465, 523, 525, 530, 550, 559, 564, 566, 573, 574, 575, 576, 586, 629, 793, 818, 823, 827, 892, 980, 987, 1055, 1070, 1097, 1126, 1176**

26 szt. drzew wyznaczono do usunięcia ze względów zdrowotnych. Są to drzewa suche bądź usychające, zagrzybione, będące w złym stanie zdrowotnym i stwarzające zagrożenie. Ponadto wytypowano niektóre z młodych nasadzeń alejowych o zdeformowanych pokrojach, gdyż nie rokują one szans na prawidłowy wzrost, a w przyszłości będą stanowiły zagrożenie wywrotem z uwagi na zachwianą statykę. Wszystkie oznakowano symbolem **X** i

zinwentaryzowano je pod następującymi numerami: **3, 13, 16, 18, 48, 64, 72, 72A, 78, 79, 85A, 86A, 257, 290, 398, 405, 422, 423, 555, 563, 678, 997, 1073, 1197, 1250, 1255.**

Gрупę drzew i krzewów iglastych zarastających akcent na szczycie Golgoty wyznaczono do trzebieży. Należy z niej usunąć płozące krzewy przysłaniające pomnik. Oznaczono ją w tabeli symbolem **Xs** i jest to numer inwentaryzacyjny **282**. Usunąć należy ok. 9m²krzewów

Ostatnią grupę stanowią drzewa oznakowane jako „**Obserwować**” i są to **24 szt.** Drzewa te, jak opisano powyżej, nie wykazują aktualnie możliwości leczenia a budzą wątpliwości co do stanu zdrowotnego. Są to następujące numery inwentaryzacyjne: **4, 47, 51, 97, 109, 407, 489, 490, 578, 642, 644, 884, 930, 953, 967, 1001, 1076, 1086, 1088, 1134, 1147, 1236, 1251, 1254**

Na cmentarzu znajduje się również **238 szt.** karp po drzewach do usunięcia. Usuwając karpy należy je frezować odpowiednim sprzętem tak, by znajdujący się pod ziemią system korzeniowy nie uszkodził nagrobków bądź nie zachwiał statyki sąsiednich drzew. Frezowanie karp powinno się wykonać na głębokość 10 – 15 cm poniżej ziemi. Powstałe doły należy zasypać ziemią urodzajną.

Główna aleja brzozowa prowadząca wzdłuż ogrodzenia zachodniego wymaga etapowego wymieniania poszczególnych jej egzemplarzy. W celu uniknięcia drastycznego efektu zarówno estetycznego jak i biologicznego należy co 3 lata wymieniać część z nich. Zakładając, iż po wykonaniu zaleceń z aktualnej inwentaryzacji pozostaną 52 szt. brzoź w alei należy od roku 2021 (realizacja zaleceń powinna nastąpić w roku 2018), co min. 3 lata powinno się usuwać i zastępować nowymi nasadzeniami tego samego gatunku 10 drzew, ostatnim razem 12. Teoretycznie kształtuje się to następująco:

Rok 2021 – 10 szt.

Rok 2024 – 10 szt.

Rok 2027 – 10 szt.

Rok 2030 – 10 szt.

Rok 2033 – 12 szt.

PROJEKT UCZYTELNIENIA KOMPOZYCJI CMENTARZA

OPIS OGÓLNY ZAŁOŻEŃ PROJEKTOWYCH

W projekcie uczytelnienia kompozycji cmentarza komunalnego w Lidzbarku Warmińskim zaplanowano działania mające na celu podkreślenie istniejących elementów takich jak stacje drogi krzyżowej, uczytelnienie zachowanych fragmentów komponowanej zieleni, np. alej, wskazania działań mających na celu dalszą rekompozycję przestrzeni. Z uwagi na stan istniejący związany przede wszystkim z silną presją na dokonywanie pochówków na tym cmentarzu zostały zatracone niektóre z ważniejszych elementów tworzących pierwotny układ. Dodatkowo działania związane z wybudowaniem betonowego ogrodzenia wzdłuż granicy północno-zachodniej oraz północno-wschodniej doprowadziły do utracenia najważniejszej osi widokowo-kompozycyjnej świadczącej o powiązaniu cmentarza z oranżerią i dalej kościołem. Założono zatem, iż wszelkie szpalery i aleje wzdłuż ciągów komunikacyjnych należy, jeśli to tylko możliwe, odtwarzać za pomocą nowych nasadzeń. Należy również uczytelnić stacje drogi krzyżowej odtwarzając te z nasadzeń drzew, które wypadły ale również podkreślając je zimozieloną roślinnością okrywową. Stawy będące fragmentem kompozycyjnym przejścia z formalnego układu cmentarza w swobodny otaczający Oranżerię założono pozostawić bez obsadzeń roślinności ale także zakładając, iż żadne z nowych pochówków nie mogą być w ich misach organizowane. Widok na stawy powinien być czytelny z ich brzegów, należy zadbać o regularne ich koszenie. Przeciętą w części północnej metalowym ogrodzeniem przestrzeń wąwozu należy kompozycyjnie i funkcjonalnie połączyć z terenem przy oranżerii za pomocą wytyczenia ciągu komunikacyjnego wzdłuż muru a także wstawienia furtki i wymianę zaniedbanego metalowego ogrodzenia na proste, metalowe w czarnym kolorze oraz zadbać o utrzymanie porządku w wąwozie (zalegają tam śmieci z cmentarza i regularnie jest wyrzucany tam materiał organiczny z jego sprzątania). Niektóre z odcinków betonowego muru zaprojektowano obsadzić zimozielonymi pnączami w celu złagodzenia efektu sztucznego wydzielenia przestrzeni.

WYTYCZNE DO REALIZACJI NASADZEŃ

Materiał roślinny powinien być zaopatrzony w etykiety.

Drzewa liściaste drzewa powinny być w formie piennej, obwód pnia mierzony na wys. 100 cm od poziomu gruntu powinien wynosić minimum **14 -18** cm (bryła korzeniowa drzew większych może być zbyt duża do posadzenia w pobliżu drzew już istniejących), minimalna wysokość pnia (do korony) to 2,0 m, korona drzewa powinna być symetryczna, z wyraźnym jednym i prostym przewodnikiem, pokrój korony powinien być charakterystyczny dla gatunku, bryła korzeniowa powinna nie wykazywać oznak chorobowych, nie być przesuszona, dopuszcza się zakup drzewa w pojemniku, drzewo powinno być kilkukrotnie szkółkowane, sadzonki powinny być mykoryzowane.

Drzewa iglaste powinny mieć wysokość **250 – 175** cm, z jednym prostym przewodnikiem oraz posiadać barwę igieł typową dla odmiany – ciemnozieloną bez przebarwień. Odstępy między okólkami oraz przyrost z ostatniego roku powinny być proporcjonalne do całej rośliny.

Drzewa na etapie sadzenia należy ustabilizować w gruncie. W tym celu należy zamocować bryłę korzeniową za pomocą odpowiednio skonstruowanego systemu kotwienia składającego się z pasów, stalowych linek i kotew aluminiowych bądź kompozytowych. Powinien także umożliwiać ewentualne późniejsze napinanie pasów w celu poprawienia statyki drzewa jeśli zaistnieje konieczność wykonywania jakichkolwiek prac ziemnych w jego obrębie. Nie dopuszcza się stosowania w celu ustabilizowania drzewa drewnianych palików ani odciągów stabilizujących z uwagi na znikome walory estetyczne takiego rozwiązania.

Krzewy iglaste winny posiadać dobrze wykształconą część nadziemną, pędy z typowymi dla odmiany rozgałęzieniami, właściwie zagęszczone; z silnie przerośniętą bryłą korzeniową, korzeniami nie zbitymi zbyt mocno, pojemnik C5.

Pnącza muszą mieć minimum 2 silne pędy, wyrastające do 10cm od podstawy. Długość pędów 30cm – 50cm. Każda roślina musi być przywiązana do bambusowego palika po posadzeniu palik usuwamy zwracając uwagę by nie uszkodzić rośliny).

Byliny, powinny być zakupione w pojemnikach. Podłoże w pojemniku powinno być równomiernie przerośnięte korzeniami, bryła korzeniowa ma pozostać w całości po usunięciu pojemnika. Na jej spodniej stronie nie może występować zbyt gęste splątanie korzeni, których wierzchołki winny być jasne i żywotne. Na organach trwałych (kłącza, bulwy, korzenie, zdrewniałe nasady tegorocznych pędów) powinny być widoczne pąki odnawiające, ewentualnie przyziemne rozety liści. W okresie wegetacji rośliny mają być silne, bez widocznych uszkodzeń mechanicznych i objawów chorobowych, właściwie wybarwione w okresie wegetacji. Do czasu kwitnienia pędy nie powinny być przycinane, potem dopuszcza się ścięte pędy, ale muszą się na nich znajdować wzbudzone pąki boczne.

Cebule bylin cebulowych muszą być twarde, mięsiste, bez objawów chorobowych i mieć zdrowy wygląd. Łuski zewnętrzne cebul muszą być nienaruszone i bez plam.

Sadząc rośliny należy zwrócić szczególną uwagę:

- by nie wykonywać tych czynności w dni upalne,
- by roślina po wyjęciu z doniczki/juty od razu została posadzona w przygotowany uprzednio dół odpowiednio zaopatrzony w ziemię urodzajną oraz wodę.

Przestrzeń pomiędzy bryłą korzeniową rośliny a dołem powinna zostać wypełniona ziemią urodzajną – zakłada się wypełnienie minimalnie połowy głębokości ziemią urodzajną a resztę ziemią wykopu. Ściany i dno wykopanych dołów nie mogą być gładkie. Po posadzeniu każda roślina powinna zostać podlana.

Projektuje się ściółkowanie powierzchni terenu pod krzewami kompostem z kory o warstwie średnio 5 cm. Warstwa kory powinna być grubsza z zewnętrznej części misy i coraz cieńsza w kierunku krzewu. Nie wolno do ściółkowania używać świeżej kory.

Pielęgnacja powinna obejmować:

- podlewanie roślin minimum 8 razy w sezonie wegetacyjnym (Z WYŁĄCZENIEM ROŚLIN WODNYCH), przy czym w okresie suszy częstotliwość ta powinna być zwiększona w miarę potrzeb (co kilka dni). Rośliny należy podlewać dużymi dawkami wody, stopniowo by wsiąkała w grunt. Osobno należy potraktować podlewanie roślin po posadzeniu, kiedy to przez okres około 1 miesiąca należy je podlewać codziennie
- pielenie z uzupełnianiem ściółki minimum 4 razy w sezonie wegetacyjnym,
- nawożenie roślin (z wyłączeniem pierwszego sezonu wegetacyjnego po posadzeniu roślin) – ilość i dawka zależy od rodzaju użytego nawozu,
- wymianę roślin obumarłych i zamierających.

WYKAZ PROJEKTOWANYCH GATUNKÓW

DRZEWA LIŚCIASTE

1. Aesculus hippocastanum kasztanowiec biały	1
2. Betula pendula brzoza brodawkowata	37
	(+ 52 sztuki do roku 2033)
3. Carpinus betulus grab pospolity	1
4. Carpinus betulus 'Fastigiata' grab pospolity	7
5. Tilia cordata lipa drobnolistna	31
RAZEM:	77

DRZEWA IGLASTE

6. Thuja occidentalis żywotnik zachodni	5
RAZEM:	5

KRZEWY IGLASTE

7. Taxus baccata cis pospolity „Repandens”	273
RAZEM:	273

PNĄCZA

8. Hedera helix bluszcz pospolity	200
RAZEM:	200

BYLINY I PAPROCIE

9. Iris pseudacorus kosaciec żółty	160
10. Lamium geleobdolon gajowiec żółty	715
11. Matteuccia struthiopteris pióropusznik strusi	50

12. Vinca minor barwinek pospolity

1440

RAZEM:

2365

BYLINY CEBULOWE

13. Scilla sibirica cebulica syberyjska

1100

RAZEM:

1100

RAZEM WSZYSTKIE POZYCJE:

3920